

МОТИВИ І МОТИВАЦІЯ СКОЄННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ

Ткачова О.В.,
к.ю.н., доцент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Наукову статтю присвячено питанням мотивів і мотивації скоєння умисних убивств. Аналіз мотиву справляє суттєвий вплив на весь механізм злочинної поведінки. Розглядається взаємозв'язок основних мотивів і мотивацій, під впливом яких в Україні виникає феномен насильства та вчинюються умисні вбивства. Проаналізовані найбільш вагомі специфічні причини та умови детермінації умисних убивств.

Ключові слова: мотив, мотивація, насильницька злочинність, умисні вбивства.

Ткачова А.В. / МОТИВЫ И МОТИВАЦИЯ СОВЕРШЕНИЯ УМЫШЛЕННЫХ УБИЙСТВ / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

Научная статья посвящена вопросам мотивов и мотивации совершения умышленных убийств. Анализ мотива имеет существенное влияние на весь механизм преступного поведения. Рассмотрена взаимосвязь основных мотивов и мотиваций, под воздействием которых в Украине возникает феномен насилия и совершаются умышленные убийства. Проанализированы наиболее важные специфические причины и условия детерминации умышленных убийств.

Ключевые слова: мотив, мотивация, насильственная преступность, умышленные убийства.

Tkachyova E.V. / MOTIVES AND MOTIVATION TO COMMIT PREMEDITATED MURDERS / National law university named after Yaroslav the Wise, Ukraine

Scientific article is devoted to motives and motivation of premeditated murders. The motive is an impact for the entire mechanism of criminal behavior, and therefore occupies a special place. Without establishing a motive as the main driving force of the act it is impossible to explain even committing a violent crime. In forming the motive and purpose's appearance of the event to commit any crime, in particular violent crime, a set of internal and external factors is crucial. Intentional murders are the most dangerous and irreparable crimes within the group of enforced ones. A more general concept that covers the motive of an intentional crimes is motivation, which in criminology is increasingly understood as a process of formation and occurrence of the motive (and purpose) of criminal behavior. The author examined the relationship of basic motives and motivations through which the phenomenon of violence emerges and a premeditated murders are committed in Ukraine. The most important specific causes and conditions for determination of intentional homicide were analyzed by the author of the article.

Key words: motive, motivation, violent crime, premeditated murder.

До питання мотивів і мотивації вчинення умисних убивств у своїх працях зверталися такі вітчизняні і зарубіжні кримінологи, як Ю.М. Антонян, Г.А. Аванесов, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, А.Ф. Зелінський, О.М. Литвак, А.І. Тузов, О.М. Храпцов та ін. Разом із тим складність дослідження та розв'язання цієї проблеми залишає місце для подальших наукових пошуків.

Відомо, що основою детермінації будь-якої поведінки особи, в тому числі й злочинної, є мотив. Останній справляє суттєвий вплив на весь механізм злочинної поведінки і тому посідає у ньому особливе місце. Без встановлення мотиву як основної рушійної сили вчинку неможливо пояснити вчинення злочину, зокрема насильницького. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що в кримінології та у кримінальному праві мотив майже завжди розглядається як усвідомлене спонукання (стан) індивіда, що викликає його певну активність, спрямовує та стимулює протиправну дію [1, с. 300-301]. Найбільш вдале кримінологічне визначення мотиву дав А.Ф. Зелінський. На його думку, «мотив злочинної поведінки становить актуальна потреба, яка задовольняється способом, забороненим кримінальним законом» [2, с. 65]. «Мотив – це складне утворення, яке складається з: 1) основи дій – уявлення про причини та те, заради чого вони скоюються, тобто особистісного змісту вчинку; 2) безпосередньо спонукання – емоційного переживання актуальної потреби у вигляді бажання, пристрасті, принакності» [2, с. 72]. Мотив виступає певним обґрунтуванням вольової дії, показує ставлення людини до вимог суспільства. У сучасній психології термін «мотив» живається для визначення різних явищ і станів, що викликають активність суб'єкта та визначають її спрямованість. У ролі мотиву можуть виступати матеріальні та ідеальні предмети, заради яких здійснюється діяльність, інтереси, потяги, потреби, емоції, установки і т. д. Домінуючий мотив – це мотив, що перемагає у боротьбі мотивів та визначає спрямованість діяльності у даній ситуації. Домінуючий – це найбільш стійкий мотив у мотивації людської діяльності [3, с. 9-10]. Таким чином, у форму-

ванні мотиву і виникненні мети вчинити будь-який злочин, зокрема насильницький, вирішальне значення мають сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів. При цьому не враховуються певні особливості самої особистості, наприклад психічні відхилення, що перебувають за межами осудності (стійкі психічні хвороби або інші тривалі розлади психіки).

Наявність убивств та інших насильницьких злочинів проти особи обумовлена певними причинами та умовами. Це причини та умови, характерні, по-перше, для злочинності в цілому, по-друге, для кримінального насильства взагалі, з урахуванням його специфіки, по-третє, такі, що безпосередньо впливають саме на вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, катування, згвалтування тощо. Зважаючи на те, що умисні вбивства – найбільш небезпечні та непоправні злочини, що входять до групи насильницьких, ми більше уваги приділимо саме ним. Специфічні причини вбивств не можна відривати від причинного комплексу в цілому, однак особливості проявляються тоді, коли виявляються саме специфічні умови. Отже, якщо розглядати вбивства в системі кримінального насильства, то можна констатувати таке: стійка система антигромадських поглядів формується в осіб, які вчиняють вбивства, під впливом двох груп умов – суб'єктивних та об'єктивних. Умови першої групи належать до характеристики особи вбивці, а умови другої групи охоплюють широкі коло проблем соціального характеру: соціальні протиріччя, соціальну деформацію, соціальні конфлікти та ін., тобто все те, що оточує особу (найближче оточення та макросередовище). Але головним залишається те, що сама злочинна спрямованість особи вбивці створює передумови для вчинення вбивства. Отже, першочергове значення мають умови суб'єктивного характеру. У цьому розумінні все пов'язано зі вбивцею – особою злочинця.

Справа в тому, що в осіб, які вчиняють вбивства, як і інші насильницькі злочини проти особи, всі мотиви акумулюються у двох проявах: прагнення до задоволення потреби, пов'язаної зі злочинною метою (наприклад, задоволен-

ня корисливої або статевої пристрасі, бажання помсти); прагнення до задоволення потреби у самому насильстві. В осіб, для яких це характерно, мотивація злочинної поведінки базується на вихідній меті і конкретно спрямована на порушення кримінально-правової заборони. У цьому розумінні і йдеться про злочинну спрямованість особи. Однак необхідно брати до уваги й інше: мотив діяння має подвійне підґрунтя: коли він є невід'ємною рисою людини, виходить зсередини, являє собою властивість особи (найчастіше це стосується заздрості, користі, ревнощів тощо); коли він є агресивною реакцією на ті або інші цінності (зокрема, на життя та здоров'я людини, статево-свободу, чуже майно та ін.). Мотивація злочинної поведінки конкретно спрямована на те, як, у який спосіб і за допомогою яких засобів досягти злочинної мети. Мотив регулює спрямованість дій злочинця, а в процесі реалізації задуму, відповідно, мотивованих дій – прагнення до задоволення потреби в насильстві. Тут, як уже відзначалося вище, існує зв'язок зі способом злочинної дії. Мотив – це база, рушійна сила злочину. Насильство ж – спосіб злочину, хоча воно (насильство) може бути й елементом мотивації.

Проявляючись у вбивствах як особливе кримінальне явище, насильство існує і характеризується як відносини суб'єктів (злочинець та потерпілий). Насильство при вбивствах характеризується певними зовнішніми й змістовними проявами. По суті, насильство стає кримінальним особливо явно лише тоді, коли вплив убивці на свою жертву здійснюється всупереч волі і бажанню останньої, або воля й бажання жертви ігноруються, заперечуються, причому інтереси та вигоди одного (вбивці) задовольняються за рахунок інтересів і вигод іншого (потерпілого). До того ж насильство застосовується і всупереч закону. Цим також визначається характер насильства, що виявляється з боку вбивці до своєї жертви. Тут необхідне ширше тлумачення. По-перше, вихідним є широке розуміння «незаконності» застосування сили як протистояння не тільки кримінально-правовим заборонам, але й нормам моралі, а також як протиріччя об'єктивному і природному процесу соціального розвитку. По-друге, насильство, що виявляється у злочині, розглядається як форма примусу, тому що злочинцем застосовується сила (прийоми, засоби, методи, способи) та здійснюється тиск на потерпілого. Це може бути як фізичний, так і психічний тиск. Такий тиск може виступати складовою злочинного задуму чи мотиву. Стосовно вбивств звичайно мається на увазі фізичне насильство над особою як спосіб дій для досягнення кримінальної мети і як сама мета (або одна із цілей). Механізм даної злочинної поведінки майже завжди пов'язаний з агресивно-зневажливим ставленням до життя людини. Саме тому вбивства за ступенем суспільної небезпеки і тяжкості заподіяваних наслідків випереджають багато інших кримінальних проявів. Мотиви вбивств різноманітні, але в цілому останніми роками вони зсуваються в бік особистої неприязні та ворожості. За результатами дослідження Б.М. Головкина переважна більшість умисних вбивств вчиняється у сімейно-побутовій сфері, що спонукає навести деякі характеристики цих злочинів. Як правило, умисні вбивства вчиняються у квартирах і приватних будинках (80 %), у вечірній – з 18 до 21 години (45 %) та нічний – з 21 до 24 години (24 %) час. Більша половина умисних убивств супроводжувалися фізичним насильством над жертвою (57 %). Домінуючим способом їх вчинення було нанесення ударів у життєво важливі органи ножами та іншими колочо-ріжучими предметами (53 %), руками і ногами (22 %), підручними засобами широкого господарського вжитку (15 %), холодною зброєю (10 %). Градація мотивів учинення умисних вбивств має такий вигляд: неприязні стосунки – 54 %, помста – 22 %, корисливість – 15 %, ревнощі – 10 %, решта – інші мотиви [4, с. 48-53]. Для вчинення умисних убивств групою осіб характерні такі мотиви: 1) мотив, орієнтований на злочинну групу, –

увійти в групу або зайняти в ній гідне місце, реалізувати себе, задовольнити потребу у неформальному спілкуванні, здобути авторитет у однолітків та стати певною мірою рівним серед членів групи; 2) мотив, орієнтований на лідера антисоціальної групи, – виконання пасивно-виконавчої ролі, оскільки прояви активності можуть призвести до конфлікту з лідером; підтвердження відданості вчинком у криміногенній ситуації; 3) мотив, орієнтований на мікросередовище, – намагання бути визнаним у мікрогрупі, зустрічі з якою мають випадковий, епізодичний характер; 4) мотив, орієнтований на формальний колектив, – бажання перевестися з однієї установи виконання покарань до іншої, підняти свій авторитет серед засуджених; 5) мотив, орієнтований на задоволення власних забаганок, – вчинення умисного вбивства як розвага, дозвілля, проведення вільного часу «із задоволенням» [5, с. 34].

Мотиви вбивств часто пов'язані з кримінальною ситуацією. Кримінальна ситуація вивчається саме у зв'язку з причинами та умовами вбивств. Назване поняття звичайно вживається тоді, коли необхідно виразити те, що конкретно виникло, склалося на момент вчинення злочину «навколо» людини, яка допустила злочин. Це і є, як пишуть вчені, кримінальна ситуація. Виникає така ситуація перед вчиненням злочину. Як правило, це стосується вбивств у сімейно-побутовій сфері, оскільки планування і підготовки вчинення цих злочинів не відбувається. Іноді навіть про ситуації можна говорити лише умовно. Але немає сумнівів у тому, що ситуація тісно пов'язана з мотивами вбивств, невіддільна від особи та її поведінки, а тому вплетена в систему відповідного причинного комплексу. Інакше кажучи, ситуативний характер насильницьких злочинів проти особи, особливо вбивств, означає своєрідну їх оцінку, коли самі ці злочини, особи, які їх вчиняють, мотиви тощо пронизані ознаками ситуації. Серед авторів, що досліджували вбивство, сформувався одна спільна думка: визначальна риса вбивств – їхній ситуативний характер та імпульсивність. Імпульсивні мотиви виникають ситуативно в складній обстановці під впливом сильних емоційних переживань. При цьому має місце порушення опосередкованості поведінки, воно визначається в основному зовнішніми обставинами без попереднього планування, усвідомлення, вибору мети та способів дій, без урахування існуючих норм і наслідків скоєного.

Іншим видом агресивних мотивів є мотиви групової солідарності. Цей вид агресії спрямований на отримання схвалення з боку референтної групи для отримання відповідного статусу, а іноді реалізується під впливом фактора групового тиску [6, с. 94]. Серед останніх Л.А. Волошина виділяє такі мотиви: самоствердження, мотив тривоги за власне майбутнє, групова солідарність [7, с. 16]. Імпульсивна мотивація характеризує внутрішню сторону так званих імпульсивних злочинів. Вони мають свою специфіку. За словами Б.М. Теплова, «ми можемо розрізнити, з одного боку, дії досить свідомі, раціональні і, з іншого – дії імпульсивні, які характеризуються малим ступенем усвідомлення... Імпульсивні дії – це дії необдумані, тому їх протиставляють обміркованим, раціональним» [8, с. 168-169].

Емоційність тісно пов'язана із психікою людини, а тому постає питання: як психіка впливає на вчинення умисного вбивства? Очевидно, вбивства багато в чому пов'язані з психічними патологіями вбивць. Особливо це стосується, наприклад, кіллерів – найманих вбивць або, наприклад, тих, хто один раз уже був покараний за насильницький злочин, у тому числі умисне вбивство, і знову вчиняє насильство над особою, позбавляючи її життя. Тому, вивчаючи вбивства та осіб, які їх вчиняють, причини та умови цих посягань, треба виходити з того, що генетика людини не є нейтральною до формування особи, її потреб, емоційної спрямованості, психічних патологій. Маючи на увазі вбивства, треба знати, що генетика людини особливо стосується нервової системи і психіки особистості; усе це спадково детерміновано. На-

сильство, що виявляється стосовно інших людей, насильницьке позбавлення їх життя – це у певному сенсі результат розвитку відповідних потенцій, набутих злочинцем від народження, тобто уроджених. Адже фізіологічний дефект викликає й соціальну недостатність індивіда. Наукою доведено, що деякі варіанти уроджених особливостей людини нерідко ускладнюють її соціальну адаптацію. Багато осіб, які вчиняють вбивства, мають такі спадково обумовлені фізіологічні дефекти: надмірну збуджуваність, нестриманість, що тягне особу до негайного (за будь-яких обставин) задоволення своїх потреб, нервово-психічні захворювання в межах осудності. Майже 60 % осіб, які вчинили вбивство після відбування покарання в місцях позбавлення волі, мали уроджені дефекти психіки (хоча й у межах осудності). У таких вбивствах і виявляються психічні властивості особи. Серед осіб, які вчиняють злочини, є люди з підвищеною нервовою збудливістю, психопати, котрі, однак, є осудними і несуть відповідальність за вчинення діяння [9, с. 81]. Це не тільки психічно неврівноважені люди, але й рецидивісти, засуджені по декілька разів, у т. ч. за насильницькі діяння; їхня психіка від народження порушена через ті або інші генетичні відхилення, у цьому сенсі їхня особистість також є зруйнованою. У таких осіб, які вчиняють убивства, спотворено уявлення про нормальне життя. У них немає нормального психічного сприйняття. Звідси і розуміння ними вбивства.

Більш загальним поняттям, що охоплює мотиви вчинення умисних вбивств, є мотивація, під якою в кримінології найчастіше розуміють процес формування і виникнення мотиву (і цілі) злочинної поведінки [10, с. 39]. На думку Б.М. Головкина, кримінальна мотивація – це психологічна категорія, яка є ланкою зв'язку між інтелектуальною, вольовою та емоційною сферами особи. Вона виконує спонукальну, цілеспрямовуючу та смислову функції свідомості і волі, відбиває домінуючу тенденцію моральних нормативних установлень, ціннісних переваг, провідних психологічних рис особи, є внутрішньою рушійною силою поведінки. Мотивацію слід розглядати як передумову цілепокладання і підставу попереднього рішення щодо об'єктивної можливості та суб'єктивної здатності вчинити злочин у певний спосіб. Звідси впливає, що мотивація збуджує і динамізує активність певної форми у визначеному метою напрямі і водночас виступає в ролі засобу вираження більш загальної категорії, яка й відбиває цілісний морально-психологічний образ корисливого насильницького злочинця, антисуспільну зорієнтованість його світоглядних позицій [11, с. 202].

Мотивація умисних убивств може бути ворожою та інструментальною. Кримінальне насильство досить часто породжується ворожістю. Ворожість є динамічною, спонукальною силою агресивної поведінки. Основою відповідних мотивів виступає всяка незадоволена індивідуальна, групова, корпоративна потреба. Стан ворожості та гніву виникає часто у конфліктній ситуації у відповідь на агресію з боку потерпілого або внаслідок непереможної перешкоди у досягненні мети. Ворожа мотивація кримінальної вербальної агресії найбільш присутня в таких злочинах, як погроза вбивством, погроза знищення майна, неправдиві повідомлення про скоєння злочинів тощо. Ці злочини часто носять імпульсивний характер. Про це свідчать ситуативність, швидкість розвитку конфлікту, а також неадекватне реагування суб'єктів на ситуацію. Але значний вплив емоційного компоненту ворожої мотивації насильницьких дій не виключає вольового компоненту мотивації цих дій. Бажаючи помститися іншим, люди часто використовують багато вольових зусиль, щоб нанести їм шкоду. Слід зазначити, що ворожа агресія виникає не тільки стосовно безпосередніх джерел фрустрації, а й може розповсюджуватися на представників соціальних та етнічних груп, що викликають негативні емоції [12, с. 108-109]. Іншим видом мотивації при вчиненні умисних убивств є

інструментальна мотивація. Вона виникає тоді, коли злочинці не відчувають ворожих почуттів до об'єкта насильства, а прагнуть таким чином задовольнити іншу свою потребу, наприклад матеріальну. Прикладом такої мотивації є корисливий мотив. Злочинці не відчувають негативних почуттів до жертви, а бажають лише отримати від неї матеріальні кошти. Але останнім часом має місце тенденція позбавлятися від свідків, а частіше просто так, внаслідок садистського бажання скоїти вбивство або нанести шкоду іншій людині. Інструментальна мотивація присутня в діях осіб, які скоюють злочини під впливом потреби зняти емоційну напругу. Такі дії російські кримінологи Ю.М. Антонян та інші називають замінними. Вони виділяють декілька видів такого роду агресивних дій. «По-перше, такі дії можуть бути спрямовані не тільки проти осіб, які є джерелом незадоволення, а й проти близько пов'язаних із ними осіб: родичів, знайомих та т. п. По-друге, такі дії скоюються з причини вираження так званих суміжних асоціацій, коли хтось ототожнюється з кривдиком і йому наноситься шкода. По-третє, такі дії можуть бути спрямовані проти особи, яка просто першою «попалася під руку». По-четверте, людина може переносити агресію на саму себе (автоагресія), коли не може виконати свої агресивні наміри назовні» [13, с. 154-155].

Іноді в агресивному злочині поєднується ворожа та інструментальна мотивація. Наприклад, коли людина погрожує вбивством іншій людині, відчуваючи ворожість та ненависть до жертви, а також бажає, щоб та не скоювала дій, які можуть чимось завадити злочинцю.

Іншим видом мотивації вчинення умисних убивств є негативістська мотивація. На відміну від ворожої мотивації, вона не обумовлена станом фрустрації. «Мотиви, які називаються негативістськими, позбавлені усвідомленої раціональної основи, хоча впливають з індивідуальної потреби в само актуалізації» [14, с. 143]. Прикладом такого роду мотивів є так звані геростратівські мотиви, джерелом яких виступає потреба індивіда заявити про себе, залишити про себе пам'ять, виділитися із маси. Це, власне, нормальна потреба людини. Але коли для задоволення цієї потреби обирається поведінка, яка заборонена кримінальним законом, то має місце негативістська мотивація злочинної поведінки. У таких мотивах головне місце займає бажання людини самоствердитись [12, с. 111]. На думку Ю.М. Антоняна та його колег, «людина старається ствердити себе на трьох рівнях: соціальному, соціально-психологічному та індивідуальному (самоствердження). Ствердження особистості на соціальному рівні визначає прагнення досягти певного соціального становища, пов'язаного з трудовою, професійною або суспільною діяльністю, часто без орієнтації на мікросередовище, думки та оцінки якого можуть не мати ніякого значення. Ствердження на соціальному рівні, звичайно, співвідноситься з завоюванням престижу та авторитету, отриманням матеріальних благ. Ствердження на соціально-психологічному рівні означає прагнення до отримання визнання з боку особисто значимого близького оточення, частіше від усього на груповому рівні. Воно включає в себе ствердження в очах сім'ї або етальної групи, з якою в цей момент може і не підтримувати необхідних контактів. У таких випадках злочин виступає як спосіб включення у цю групу, його визнання. Ствердження на соціально-психологічному рівні може проходити без залежності від соціального визнання в широкому сенсі. Для багатьох людей, особливо молодих, визнання в очах референтної групи є достатнім взагалі. Під самоствердженням особистості можна розуміти бажання досягти високої самооцінки, збільшити самоповагу та рівень власної гідності. Таке трапляється не за рахунок оцінок з боку групи або суспільства, а зі зміною ставлення до себе за рахунок скоєння деяких вчинків, спрямованих на вирішення своїх внутрішніх психологічних проблем, підвищення самооцінки» [13, с. 110]. На думку вчених, самоствердження

має найбільше значення, стимулюючи бажання визнання на соціальному та соціально-психологічному рівні. Усі три бажання визнання взаємно доповнюють одне одного та забезпечують людині внутрішній комфорт та відчуття безпеки. Для самоствердження особистість може вибирати і злочинний шлях. Прикладом потреби самоствердження на соціально-психологічному рівні, яке виступає злочинним мотивом таких злочинців, є анонімні дзвінки про закладення вибухівки в спорудах установ та організацій, що здебільшого виявляються неправдивими. Вивчаючи

кримінальні справи про такі злочини, ми встановили, що більшість із них скоюються неповнолітніми. І головним мотивом цих злочинців є мотив ствердити себе в очах своїх неповнолітніх друзів, виглядати хороброю та сміливою людиною, яка нічого не боїться. Коли людині не вдається ствердити себе в очах інших законними засобами, вона обирає злочинні [12, с. 112].

Окрім наведених мотивів і мотивацій вчинення умисних убивств, вирізняються й інші, що можуть стати предметом дослідження в інших публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українське кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
2. Зелинский А.Ф. Криминальная психология / А.Ф. Зелинский. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 237 с.
3. Аванесов Г. А. 10 глав о мотивации и мотивах через призму науки криминологии : [монографія] / Г. А. Аванесов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. – 303 с.
4. Головкін Б.М. Криминологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері : [монографія] / Б.М. Головкін. – Х. : Нове слово, 2004. – 252 с.
5. Алиев Г. А. Умышленные убийства : их особенности, классификация и предупреждение / Г. А. Алиев, Н. Х. Сафиуллин. – М., 1996. – 286 с.
6. Ситковская О.Д. Мотивация агрессивного поведения несовершеннолетних преступников / О.Д. Ситковская // Насилие, агрессия, жестокость. Криминально-психологическое исследование. – М., 1990. – С. 88–98.
7. Волошина Л.А. Генезис агрессивно-насильственных преступлений / Л.А. Волошина // Насилие, агрессия, жестокость. Криминально-психологическое исследование. – М., 1990. – С. 15–40.
8. Зелинский А.Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении : [монографія] / А.Ф. Зелинский. – Х.: Вища школа, 1986. – 168 с.
9. Теплов Б.М. Психология / Б.М. Теплов. – М.: Учпедгиз, 1951. – 264 с.
10. Круміна М. Криминологічна характеристика особи, яка вчиняє вбивства і тілесні ушкодження з необережності / М. Круміна // Право України. – 2006. – № 2. – С. 82–85.
11. Механизм преступного поведения / под ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Наука, 1981. – 248 с.
12. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність: феномен, детермінація, запобігання : [монографія] / Б.М. Головкін. – Х. : Право, 2010. – 432 с.
13. Храмов О.М. Криминологія вербальної агресії : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Храмов. – Х. : НУВС, 2003. – 202 с.
14. Антонян Ю.М. Психология преступника и расследования преступлений : [монографія] / Ю.М. Антонян, М.И. Еникеев, В.Е. Эминов. – М. : Юрист, 1996. – 336 с.
15. Бандурка А.М. Вандализм : [учеб. пособие] / А.М. Бандурка, А.Ф. Зелинский. – Х.: Университет внутренних дел, 1996. – 199 с.